

УДК 378.148

ОЧЕВИДНЕ Й НЕЙМОВІРНЕ
В. І. Євдокимов

ABVIOUS AND INCREDIBLE
V. Yevdokymov

Стаття містить результати наукового дослідження проблеми проектування і функціонування евристичного навчання в процесі підготовки вчителів. Евристичне навчання обґрунтовується як система об'єднаних спільною ідеєю основоположних освітніх орієнтирів, визначаючих цілі, задачі, зміст, систему організації навчання, контролю і оцінки результатів освіти.

Ключові слова: евристичне навчання, майбутні вчителі, організація, освітні продукти, поняття, професійна підготовка, формування.

The article contains the results of the scientific investigation of the problem of designing and functioning of heuristic learning technologies in the process training. The heuristic learning is justified as a system of fundamental principles and concepts that define the objectives, tasks, content, system training organization, monitoring and evaluation of education results.

Keywords: heuristic education, future teachers, educational products, formation, organization, principle, professional training.

Вступ. Проведене нами в рамках тематичного плану НАПН України експериментальне дослідження виявило несподіваний, на перший погляд, науковий результат, який полягає в тому, що здатність студентів генерувати творчий результат зменшується за час навчання в рази. З'ясувалось, що величезний творчий потенціал студентів не отримує виявлення і розвитку через нетворчі орієнтири. Відмінності в різних закладах вищої освіти несуттєві, що засвідчує стійку характерну тенденцію навчання студентів.

При традиційному навчанні, яке на сьогодні є панівним, головною метою вищої освіти є формування у студентів міцних наукових знань, умінь, навичок і компетенцій відповідно до освітніх програм і стандартів. Традиційні підходи до вирішення нових проблем, різноманітні вдосконалення, поліпшення, не дають бажаних результатів.

Прискіпливий аналіз переконує, що традиційне навчання й не могло дати таких результатів. Не можна удосконалити те, що вимагає заміни. Тому **мета статті** – здійснити аналіз причин несприйняття і гальмування перспективних ідей у підготовці майбутніх учителів та намітити підходи, які дозволять проєктувати освітню діяльність студентів у нових умовах швидкоплинних змін.

Аналіз отриманих результатів дослідження. У традиційному навчанні переважають нетворчі орієнтири, а саме: ключовими поняттями є інтенсифікація і активізація. Це ключові поняття авторитарної педагогіки. Щоб досягти бажаних результатів, треба переглянути цілі й орієнтири навчання.

Ціллю освіти повинні стати не знання як такі, а знання того, як навчатись. За цієї умови освітніми орієнтирами стають розвиток і стимулювання, які є ключовими поняттями гуманістичної педагогіки. Головним ціннісним орієнтиром у діяльності закладу вищої освіти стають не знання і компетентності, а особистість студента, її конкретні й помітні позитивні зміни в процесі індивідуальної діяльності з розвитку і формування власного потенціалу: інтелектуально-творчого, соціально-морального, духовно-естетичного і фізичного. Витоком нового наукового напрямку, на думку відомого українського вченого В. Г. Кременя (2010), стає філософія людиноцентризму в освітньому просторі.

Підвалини нової системи освіти були закладені видатними вченими-попередниками, серед яких треба виокремити Л. С. Виготського (Виготський, 1982-1984). Великі українські педагоги сучасності А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Г. Г. Ващенко, І. Г. Ткаченко, О. А. Захаренко, О. Я. Савченко вчили не просто знань, а достойноо способу життя й того, як змінювати на краще своє життя і свою землю, на якій живуть, і як любити свою сім'ю, близьких, свою Батьківщину і всіх людей, які проживають на цій землі.

Разом з тим треба відзначити, що традиційний погляд на освіту виявився вкрай живучим. Він склався історично, протягом століть, зайнявши міцні головні позиції серед інших форм і методів навчання студентів. Тому традиційна система дуже стійка і її важко замінити без досить переконливих аргументів.

Частіше за все наводяться такі аргументи: так було завжди; традиційна система перевірена часом; не можуть помилятися всі й в усіх університетах одночасно щоденно.

Незважаючи на розуміння того, що традиційна система є гальмом розвитку вищої освіти, вона залишається практично незмінною. Називається низка причин такої живучості, серед яких такі: супротив викладачів і управлінців, які посиляються на традиції; монополізація прав на освіту студента єдиних та єдино можливих освітніх стандартів; ігнорування освітніх потреб і можливостей самого студента; економічна складова в освіті. Це справді має місце, як і справедливим є те, що ці причини при наявності бажання і волі можна усунути.

На наш погляд, причини живучості традиційної системи більш глибокі. Вони мають масовий і глобальний характер, їх важко вирішувати на локальному рівні. Для їх вирішення потрібен соціальний запит, або, по-іншому, – тиск суспільного інтересу, якого ще донедавна не було.

Поясню свою думку.

У світовій історії можна виокремити три основні типи суспільства: аграрне, індустріальне та інформаційне. Аграрне суспільство виникло на землі приблизно вісім-десять тисяч років тому внаслідок першої соціотехнологічної революції – аграрної. Для цього типу соціальної організації основою економіки, політики, сімейних відносин, культури, усього життя суспільства є земля. Суспільним запитом цього суспільства було збереження традицій, накопичення, узагальнення і розповсюдження практичного досвіду, поширення кращих зразків роботи.

Індустріальна революція, що розпочалася у XVIII ст., ознаменувала перехід від аграрного до індустріального типу суспільного устрою, специфіку всіх суспільних відносин у якому визначає крупне машинне виробництво.

У другій половині XX ст. розпочалась нова соціотехнологічна революція – інформаційна, сутність якої можна охарактеризувати положенням про те, що в інформаційному суспільстві головним продуктом виробництва та основним товаром стає інформація.

На сьогодні одним із важливих завдань університетів стає поступовий перехід до підготовки тих людей, хто створює інформацію та вміє користуватися нею. Зрозуміло, що в умовах розбудови інформаційного суспільства освіта починає відігравати вирішальну роль у розвитку кожної країни. Вона виступає в декількох іпостасях:

- як засіб самореалізації, саморозвитку та самоствердження особистості;
- як засіб усталеності, соціального самозахисту та адаптації людини;

– як капітал, яким вона буде розпоряджатися на ринку праці.

Але найголовніше – освіта виступає як засіб захисту здоров'я людини, як засіб забезпечення її безпеки. Зрозуміло, що традиційна освіта, яка існує сьогодні, не здатна виконувати зазначені функції. Ми переконані, що тиск суспільного інтересу з метою зміни традиційної освіти буде посилюватися.

Нова система освіти буде виступати як таке навчання, що ставить на меті конструювання власного смислу, цілей і змісту, а також процесу його організації, діагностики і усвідомлення. Виявлення прихованих можливостей людини стає методологією нової освіти. За такого підходу до навчання студенту пропонується вибудувати траєкторію своєї освіти, створюючи не тільки знання, але й особистісні цілі занять, програми свого навчання, способи освоєння тем вивчення, форми представлення й оцінки освітніх результатів. Особистісний досвід студента стає компонентом його освіти, а зміст створюється в процесі його діяльності. Поряд з вибудовуванням освітніх траєкторій основною характеристикою нового типу навчання є також створення освітніх продуктів.

Освітній продукт може бути у вигляді анотації, рецензії, звіту, малюнка, схеми, моделі чи повідомлення, наукової доповіді, судження тощо. Це матеріалізована продукція. Але треба мати на увазі, що є освітня продукція й іншого виду – особистісна.

Особистісна продукція – це зміни особистісних якостей студента, що розвиваються в навчальному процесі. Обидві складові – матеріальна і особистісна – створюються одночасно в ході конструювання студентом індивідуального освітнього простору. Освітня продукція студента розглядається у взаємозв'язку її зовнішнього матеріалізованого прояву з внутрішнім – особистісними якостями, які проявлялись, формувались і розвивались в його діяльності. За зовнішніми продуктами, створеними студентом, здійснюється діагностика внутрішніх змін.

За нових умов навчання студент ставить власні цілі, виготовляє освітню продукцію, тому й зміст освіти для нього виявляється варіативним і розвивається в ході діяльності самого студента.

Бесіди зі студентами засвідчують, що вони розуміють низьку ефективність і навіть пустоту і аморальність традиційного навчання. Але мова не йде про те, щоб без жалю зруйнувати традиційну систему, а про те, щоб їй на заміну в інтересах розвитку студента запропонувати інший спосіб навчання,

більш продуктивний за результатами і більш привабливий за формою і змістом.

Відомий вчений Іцхак Адізес, професор Колумбійського університету, автор численних наукових праць, виданих у понад 30 країнах світу, обґрунтував, що у час швидкоплинних змін повинні бути нові освітні орієнтири, а саме: інтеграція і любов (Адізес, 2017, 2019). Його роботи жваво і зацікавлено обговорюються науковцями світу, отримуючи схвалення і підтримку.

Напрацювання І. Адізеса дають змогу кардинально змінити навчальний процес, зробити будь-який конфлікт конструктивним, а будь-яку проблему – кроком до успіху. Автор відзначає, що на нього велике враження справила книга А. С. Макаренка «Педагогічна поема», яку він знає майже напам'ять.

Порівняльний аналіз дозволяє говорити про схожість позицій І. Адізеса і А. С. Макаренка на розвиток людини. І. Адізес створив теорію соціального розвитку. Наш вітчизняний педагог А. С. Макаренко створив соціальну систему й показав на практиці, як соціально організоване середовище і виробництво працюють на людський розвиток (Макаренко, 1953-1955). Педагогіка А. С. Макаренка може і повинна стати важливим фактором підвищення ефективності багатьох напрямів не тільки педагогіки, але й інших соціально-гуманітарних наук.

Визначитися у значенні макаренківських наукових досліджень у працях І. Адізеса можна за ключовими поняттями його теорії. Головні з них: управлінські зміни, культура управління, ефективність, цілі, методологія і програми, способи дій, організація як живий організм, конфлікт, цикли розвитку, трансформація, форми, функції, криза, нові можливості розвитку, управлінська команда і керівник, особистісне зростання.

Макаренківська термінологія: діалектичність, розвиток, перспективи, стиль управління, організація і її структура, оптимізм, повага і вимогливість, поведінка і знання, делегованість і відповідальність в управлінні, ставлення до життя та його якість, пізнання і дія.

Наведемо тільки два фрагменти «Педагогічної поеми», які мають основоположне значення. «Вся справа в зупинці. Не може бути допущена зупинка в житті колективу. Форма буття вільного людського колективу – рух уперед. Форма смерті – зупинка».

Другий фрагмент: «Людина не може жити на світі, якщо у неї немає попереду нічого радісного». Постановка перспективи в центр характеристики людської особистості і процесу її розвитку і виховання – капітальне відкриття А. С. Макаренка. У 1938 р. він зазначив те, що так яскраво представлено і в творчості І. Адізеса: «Секрет і чарівність нашого життя не у відсутності конфліктів, а у нашої готовності й уміння їх вирішувати».

Творчість А. С. Макаренка й І. Адізеса глибоко споріднена, оскільки вона заперечує і абстрактне теоретизування, і нав'язування готових практичних рішень. «Взаємопроникнення теорії і практики – яскрава особливість їх діяльності, у ній панує діловий підхід, намагання поставити науку на службу соціальній практиці, творчому вирішенню цілком конкретних задач», – пише макаренкознавець А. А. Фролов (2016).

У зв'язку із новими підходами до навчання студентів, спрямованими на їх розвиток, гостро постає питання про наукову новизну педагогічних досліджень.

Кількість захищених дисертацій з педагогіки, за статистичними даними МОН України, є чи не найбільшою у порівнянні з іншими науками, принаймні їх у два рази більше ніж дисертацій з фізики, математики, хімії, біології, географії, геології разом узятих. Але, як зазначають експерти і журналісти, проблематики з педагогіки на таку кількість наукових робіт просто не існує в природі, практично багато з них – плагіат.

Позбутися такої біди у педагогіці як плагіат можна, якщо чітко і відповідально оцінювати відповідність дисертацій критеріям наукової новизни, які вже давно успішно використовуються у світі.

1. Новизна ідеї. Для прикладу можна назвати ідеї розвитку особистості Л. С. Виготського, А. С. Макаренка, І. Адізеса, Г. Г. Ващенко. На цьому рівні новими можуть бути: гіпотеза, чітко сформульовані нові завдання, поставлена для розв'язання нова наукова проблема.

2. Новизна процесу. Для прикладу: нова технологія, нові засоби діагностики, нові підходи до дослідження, нова освітня програма, яка передбачає освітню і особистісну продукцію.

3. Новизна результату. Для прикладу: концепція, модель, нові факти, закономірності, що виявляють стійкий зв'язок між об'єктами, явищами, предметами, який проявляється у всіх тих випадках як тільки створюються

відповідні умови, повторюваність результатів іншими дослідниками як показник їх достовірності.

Щоб сказане вище не було абстрактним теоретизуванням, наведемо для прикладу перевірену на практиці організацію навчання на викладених засадах, яке називають евристичним. Ми пропонуємо освіту, яка є альтернативною традиційній і розуміється як особливий тип навчання, в якому створено умови для розвитку у студентів здатності до самоосвіти, самовизначення й самореалізації. Для студента евристичне навчання виступає як безперервне відкриття нового. Об'єктами пошукової пізнавальної діяльності в евристичному навчанні є не тільки проблеми і задачі, але й самі студенти, їх індивідуальний особистісний потенціал, креативні, когнітивні, рефлексивні та інші процедури і види діяльності. Студент складає план своїх дій, визначає особисту позицію по відношенню до ключових проблем у різних галузях діяльності.

Евристичне навчання допомагає реалізувати нову педагогічну ідею, новий напрямок в освітній діяльності, який протиставляється підходу до особистості як до об'єкта. Викладач і студент – суб'єкти освітнього процесу, рівноправні його учасники. Навчання для студента стає суб'єктно значущим, наповненим особистісним смислом, почуттями, зафіксованими в його суб'єктному досвіді. Саме суб'єктний досвід засвідчує унікальність, неповторність кожної особистості,

Він стає простором, в якому можливі співробітництво, співпраця студента і викладача.

Суб'єктність – це інтегральна якість особистості, що проявляється в самоорганізації дій і усвідомленій саморегуляції, які призводять до зміни себе і навколишньої дійсності в процесі діяльності. Поза особистістю суб'єктності не існує. Суб'єктність студента проявляється в його діяльності, спілкуванні, самопізнанні. Вона характеризує рівень успішності студента в реалізованих видах діяльності, який відображає його можливості по досягненню цілей і вирішення конкретних задач. В особистісному плані для студента відчуття суб'єктності полягає в усвідомленні значущості власної ролі в досягненні успіху. Студент не стає суб'єктом освітнього процесу, а є ним від самого початку навчання як носій суб'єктного досвіду. Цінність студента не стільки у відтворенні суспільного, скільки індивідуального досвіду і розвитку на його основі.

Новий тип навчання створює умови для пізнання самого себе, яке можливе лише за допомогою власної дії. Самопізнання стає засобом саморозвитку.

Саморозвиток – це постійне удосконалення себе, своїх особистісних якостей. Саморозвиток є важливим критерієм для досягнення успіху. Без усвідомлення того, чого тобі не вистачає в собі, або того, що хотілось у себе мати, не буде саморозвитку. Наступним кроком є прийняття і усвідомлення всього того, що хотілося б змінити в собі. Третій важливий крок – визначення для себе, яким способом це досягається. Тому дуже важливо навчити студентів ставити перед собою конкретні цілі, інакше не зрозуміло, до чого ти йдеш. З процесами самопізнання і саморозвитку нерозривно пов'язаний процес самореалізації.

Самореалізація – це використання себе, своєї особистості з усім набором якостей. Без глибокого самопізнання не буде ефективного саморозвитку. А не буде постійного саморозвитку – самореалізація буде важкою і одноманітною. Привносити щось нове буде власне нічого. Тоді втрачається елемент творчості в процесі самореалізації. На кожному етапі саморозвитку студент повинен ставити ціль «Що я хочу одержати?». Також повинно бути розуміння «А для чого я це роблю?». Студенти мають постійно рефлексувати свою діяльність, постійно усвідомлювати свої дії, думки, бажання.

Головне у новій системі освіти – студент по-новому розуміє, осмислює і цей світ, і себе в ньому. У цьому зв'язку важливо теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити запропоновану систему вищої освіти, яка буде адекватною до нових умов.

Висновки. У статті окреслено смисл та визначені засади проєктування і забезпечення освітньої діяльності при підготовці майбутніх учителів у нових умовах швидкоплинних змін. Це запрошення до вдумливого аналізу *очевидного* стану вищої освіти та перспектив її розвитку в державі. Є всі підстави стверджувати, що українська вища освіта є сферою, прийнятною для передових, *неймовірних* ідей, які адекватно оцінюють результати і перспективи розвитку підготовки майбутніх учителів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Адизес, І. К. (2017). *Ідеальний керівник. Чому ним неможливо стати*. Nashformat.
- Адизес, І. К. (2019). *Гонитва за Розквітом*. Nashformat.
- Выготский, Л. С. (1982–1984). *Собрание сочинений. В 6 т.* Педагогика.
- Кремень, В. Г. (2010). *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі*. Знання.
- Макаренко, А. С. (1953-1955). *Твори у 7 томах*. Радянська школа.
- Фролов, А. А., Илалдинова, Е. Ю., & Аксёнов, С. И. (2016). *Ицхак Адизес и Антон Макаренко: развитие – основа успеха организации*. https://www.researchgate.net/publication/301683986_Ichak_Adizes_i_Anton_Makarenko_razvitie_-_osnova_uspeha_organizacii

REFERENCES

- Adizes, I. K. (2017). *Idealnyi kerivnyk. Chomu nym nemozhlyvo staty* [The Ideal Executive. Why you cannot be one]. Nashformat.
- Adizes, I. K. (2019). *Honytva za Rozkvitom* [The Pursuit of Prime]. Nashformat.
- Vygotskij, L. S. (1982–1984). *Sobranie sochinenij. V 6 t.* [Collection of works]. Pedagogika.
- Kremen, V. H. (2010). *Filosofia liudynotsentryzmu v osvithomu prostori* [Philosophy of anthropocentrism in the educational space]. Znannia.
- Makarenko, A. S. (1953-1955). *Tvory* [Works] u 7 t. Radianska shkola.
- Frolov, A. A., Ilalidinova, E. Ju., & Aksjonov, S. I. (2016). *Ichak Adizes i Anton Makarenko: razvitie – osnova uspeha organizacii* [Itzhak Adizes and Anton Makarenko: development is the basis for the success of an organization]. https://www.researchgate.net/publication/301683986_Ichak_Adizes_i_Anton_Makarenko_razvitie_-_osnova_uspeha_organizacii

Євдокимов Віктор Іванович

Доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України

Yevdokymov Viktor Ivanovych

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine